

mit denen er sich bei der Bearbeitung des betreffenden Werkes bedient hat, und eine grosse Zahl der Schriftsteller die Bücher unter derselben Aufschrift herausgaben oder in der Handschrift die Pflanzennamen belassen haben. An einigen Stellen erwähnt er den Apotheker des Franziskanerklosters in Dubrovnik, I. E. Kuzmić, der ihm viele Handschriften »geborgt« oder abgetreten hat. Diese Handschriften bestehen heute nicht mehr! Toma Maretić, der bekannte Schriftleiter des *Wörterbuches der kroatischer oder serbischer Sprache der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaften*, schreibt ausdrücklich in den »Skizzen zum Wörterbuch unserer Akademie« (1916), dass sich diese Handschriften zwischen den Materialien zum Wörterbuch der Akademie nicht befinden und dass er nicht weiss wie sie verschwanden. Beschreibend das Leben und Wirken von I. E. Kuzmić, erwähnt H. Tartalja in zwei von seine Arbeiten dass Šulek »mit der Erlaubnis I. Kuzmić's alle diese Handschriften der Bibliothek der Jugoslawischen Akademie zu Aufbewahren gab«. Das war der Anlass zu neuer Untersuchung des Arhivs und der Bibliothek der Akademie, aber die Handschriften wurden nicht gefunden.

Zwischen den Hilfsmittel die Šulek anführt befinden sich viele die für unsere Literatur sehr wichtig wären. Für einige kann man annehmen dass sie ausser Šulek (und Kuzmić) niemand in der Hand gehalten hat und dass mit dem Verschwinden dieser handschriften nicht nur viele Handschriften sondern auch viel Material von den lobenswerten Sammler der nationalen Terminologie verloren gegangnen ist. Ausserdem erwähnt Šulek einige Handschriften die sich vielleicht im Franziskanerkloster in Dubrovnik befinden, eber benennt sie anders als sie in den Verzeichnissen von M. Brlek und V. Velnić benannt sind. Zuletzt erwähnt Šulek zum Beispiel, dass er aus dem Gymnasium in Zadar eine Handschrift mit Pflanzennamen von P. Barulović aus dem 1807. bekommen hat, was bedeuten konnte, dass sich der fleissige Barulović noch nach dem Erscheinen seines Buches »Verschiedene Arzneien« im J. 1799. mit dem Sammeln der Arzneien befasst hat und eine Handschrift zusammen gestellt hat, die uns überhaupt nicht bekannt ist.

Alles das gibt uns Anlass weiter die verschollene Handschriften zu suchen, obywar von Tag zu Tag weniger Hoffnung ist, dass sie gefunden werden.

Pavo ŽIVKOVIĆ, Vladimir STOLIĆ i Živojin KOSTIĆ

O zdravstvenim prilikama u srednjovjekovnoj bosanskoj državi je do sada malo pisano. Tom pitanju do sada nije poklonjena onolika pažnja koliko ono po svom značaju zaslužuje. Za to ima više razloga, a jedan od najvećih je svakako oskudica arhivske građe. Dosadašnja arheološka istraživanja gradskih područja u kojima su se u srednjem vijeku pojavljivale epidemije zaraznih bolesti (među njima je i lepra) nedovoljna su da bi se o tom problemu mogao donositi neki konkretniji zaključak. Vrlo malo se zna o lepri, o tretmanu bolesnika, o institucijama u kojima su bolesnici bili smješteni pa i samom načinu sahranjivanja mrtvaca. Svesrtanije sagledavanje ovog problema pa i šire, istorije zdravstvene kulture ondašnjeg stanovništva za navedeni period i državu, uveliko otežava nedostatak arhivskih podataka.

U vrijeme masovne pojave lepree na Balkanu proširila se ona i na teritoriju bosanske države. Najrasprostranjenija je bila u gradskim naseljima i rudarsko-trgovačkim centrima. Podatke o lepri, kad je riječ o teritoriji bosanske države u srednjem vijeku, nalazimo u Dubrovačkom arhivu.

Lepra je u Bosni prodirala mahom iz primorskih gradova, odakle su mnogobrojni trgovci dolazili u naše krajeve sa robom, ostavljajući za sobom prljavštinu na trgovima i ulicama.

Analizom, do sada malo poznatih arhivskih dokumenata o lepri u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, želimo jače da osvjetlimo pojavu ove bolesti. Kroz neke arhivske izvore o toj bolesti (lepra se starosrpski zove »prokaza« namjera nam je da saznamo nešto više i o zdravstvenim prilikama i stepenu zdravstvene kulture domaćeg stanovništva u srednjem vijeku.

Lepra, hronična, infektivna bolest izazvana bacilom (*Mycobacterium leprae*), smatrana je u prošlosti za jednu od najtežih bolesti. Uzročnike joj treba tražiti u lošim stambenim prilikama, ishrani, lošim higijenskim prilikama i drugo. U gradove je nagnuo veliki broj ljudi među kojima su bili najbrojniji siromasi koji za sobom ostavljaju veliku prljavštinu, smeće, razne otpatke hrane na ne popločane ulice. U kišnim danima prljavština se širila po gradu prenoseći svakojake bacile, uzročnike mnogih epidemija, među kojima i lepra.

Mnogo prije što se ta vrsta bolesti pojavila na Balkanu, pa samim tim i u Bosni, za nju su znali stari Egipćani. Podatke o »prokazi« susrećemo u mnogim zapisima staroegipatskih medicinskih knjiga pisanih na papirusu. I stari Vavilonci su znali za izolaciju leproznih bolesnika. U cilju zaštite i sprečavanja širenja te epidemije stari Jevreji su sprovodili neke profilaktičke mjere. U Bibliji su tačno i precizno opisani simptomi bolesti i date preporuke za izolaciju bolesnih i to najmanje na dvije sedmice. Kod starih naroda, je postojala praksa da prilikom ustanovljavanja bolesti, pacijent se stavlja u strogu izolaciju od ostalog svijeta.

Lepra je još u starom vijeku sa Istoka prodirala u Evropu. Spominju je i stari Grci i Rimljani u medicinskim knjigama. Na Balkanu se ova bolest, u srednjem vijeku, prvi put pominje u pisanim izvorima 976. godine i to u Vizantiji. Vizantijski car Jovan Cimiskije podario je izvjesnu sumu novca za leprozne u Carigradu. (1) Šire razmjere na Balkanu ova bolest je poprimila u vrijeme krstaških ratova i to najviše u vrijeme trećeg krstaškog rata, kada je ta vojska prošla kroz naše krajeve (1189. god.). Najšire razmjere je dobila pri kraju srednjeg vijeka.

U dubrovačkim arhivskim knjigama lepra se prvi put spominje 1277. god. (2) Već tada se u Dubrovniku podižu i specijalne institucije koje su služile za prihvatanje oboljelih. Vjeruje se da se »prokaza« već tada širila i u dubrovačkom zaleđu i to uglavnom trgovačkim putevima kojima su iz Primorja dolazili trgovci i prosjaci u Bosnu i obrnuto.

U bosanskoj srednjovjekovnoj državi bolest se javlja najčešće u gradskim sredinama, mada nisu rijetkosti njene pojave i u manjim naseljima. Rudarski i trgovački centri su bili stjecište trgovaca i prosjaka sa raznih strana. Osim toga, gradski centri (rudnici ponajviše) su bili veoma zagađeni i nezdravi u svakom pogledu. Kao takvi su najviše pogodovali širenju raznih epidemija među kojima je čest »gost« bila i lepra. Po broju oboljelih i učestalosti prednjačili su: Srebrenica, Fojnica, Visoko, Busovača, Kreševo, Jajce i druga mjesta. Bolest su najčešće donosili i širili siromasi koji odlaze u Dubrovnik i druga primorska mjesta tražeći hranu. Otuda su se vraćali zaraženi kugom i leprom. Čitava armija bosanskih siromaha bile su protjerane iz grada pod Srđem s obzirom da su se i tamo širile razne epidemije među kojima i lepru. Dubrovačka vlada ih je najviše protjerala zbog prljavštine i nečistoće koju su ti prosjaci ostavljali na njihovim ulicama i trgovima. Nekoliko puta je tamošnje Vijeće umoljenih donijelo odluku da se zabrani ulazak siromašnih iz zaleđa u Dubrovnik. Oni koji su se već bili zatekli bili su protjerani. To pokazuje primjer iz 1395. (3) Veliki broj bolesnih prosjaka prisilno je morao da napusti Dubrovnik i da se vrati u Bosnu, noseći i šireći sa sobom razne bolesti.

U bosanskoj državi »prokaza« je bila najviše rasprostranjena u XV stoljeću. Opasnosti koje su u to vrijeme prijetile od Turaka, natjerale su veliki broj bosanskog stanovništva da u Primorju i Dubrovniku nađu utočišta. Dubrovačka vlada nije znala šta da radi sa tolikim izbjeglicama koji su bili preplavili njihov grad, ponajviše u drugoj deceniji XV stoljeća. Stalna pokretljivost ovih ljudi, način života i neodržavanje osnovnih higijenskih uslova, stvarali su veliku mogućnost za izbijanje epidemija, zbog čega je, na kraju Vijeće umoljenih moralo da interveniše u dva ma-

ha 1416. i 1417. donoseći odluku da se zabrani ulazak siromaha iz zaleđa u njihov grad. (4) Istovremeno je odlučeno da se i jedan broj prispjelih protjera ih grada. Na sličan primjer nailazimo i nekoliko godina kasnije. Dubrovačko Malo vijeće je 1438. odlučilo da se devetorici oboljelih od lepre koji su došli u Dubrovnik iz zaleđa, naloži da napuste grad i da im se za put da po devet groša. Odlučeno je, da oni što prije napuste grad, jer je to savjet ljekara, i da se više ne vraćaju. (5) Po svemu sudeći, prognani bolesnici su se povukli u zaleđe u Bosnu, odakle su i došli u grad pod Srđem. Otuda oni nisu bili protjerivani. Sklanjali su se najčešće kod Franjevaca koji su ih prihvatili i o njima se brinuli.

Od svih bosanskih srednjovjekovnih gradskih naselja po epidemiji lepre najviše je prednjačila Srebrenica. To naselje je važno za jedno od najnezdavijih u Bosni u srednjem vijeku. U Srebrenici se nalazio veliki broj topionica iz kojih se širio nezdrav vazduh, tu je i veliki trg gdje se skupljaju trgovci sa raznih strana. Dubrovački građani koji tamo žive duže ili kraće vrijeme uputili su 1434. despotu Đurđu Brankoviću zahtjev da se topionice premjeste iz centra grada kako bi se olakšao život tamošnjeg stanovništva, koje je izloženo svakojakim bolestima među kojima je česta pojava i lepre. (6) U pritužbama koje su uputili despotu navode da je to jedan od glavnih uzročnika epidemije zbog kojih strada veliki broj stanovništva. Srebrenica, kao uostalom i najveći broj bosanskih srednjovjekovnih gradskih centara, predstavlja zbijeni tip naselja, koji najviše pogoduju širenju raznih epidemija.

O pojavi lepre u Srebrenici najviše nam svjedoče izvori Dubrovačkog arhiva. Mahom su to odluke Vijeća dubrovačke Republike o sprovođenju zabrane odlaska njihovih trgovaca u taj grad s obzirom da je mjesto nezdravo. Uprkos činjenici da je taj grad bio jedino naselje za koje se pouzdano zna da je imalo kanalizaciju, (7) bilo je ono veliko žarište epidemije među kojima i lepre. U vrijeme najvećeg priliva stranaca u taj grad sredinom XV stoljeća, osjeća se najveća penetracija »prokaze«. Iz tog perioda i potiče najveći broj podataka o oboljelima od lepre i institucijama u kojima su takvi bolesnici bili smješteni.

Nije lepra bila karakteristična bolest samo gradskih naselja bosanske srednjovjekovne države. Susrećemo se sa njom i u manjim mjestima, kakav je slučaj sa Carinom. (8) Ovo naselje je bilo smješteno na granici Hercegovine i Dubrovačke republike. Carina je bilo veliko stjecište trgovaca koji su iz Dubrovnika išli u Bosnu i obrnuto. Kroz njega je vodio jedan od trgovačkih puteva, kuda su se kretale i velike mase prosijaka. Tamo se zadržavao veliki broj izgladnjelih siromaha koji su sa sobom donosili razne bolesti i zaražene predmete. O pojavi lepre u pomenutom mjestu svjedoči podatak koji govori da je tu postojao i leprozorijum za prihvatanje oboljelih. Nije nam poznato od kada on tamo datira, niti nam je u dovoljnoj mjeri jasno od čega se on izdržavao.

Prihvatilišta za oboljele od »prokaze« i u drugim mjestima bosanske države u srednjem vijeku u najboljoj mjeri svjedoče o širenju i postojanju te bolesti. Spomenimo samo: Fojnicu, Jajce, Podkreševo, Visoko i Livno. U testamentima dubrovačkih građana koji su živjeli u Bosni i ostavljali izvjesne sume novca za oboljele u spomenutim mjestima se jasno to vidi. Jedan od takvih bio je i Radić Mišetić koji testamentom